Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

01 October – 14 November 2026

UDK 33

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

FUQAROLARNING IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARINI TA’MINLASHNING OILA BARQARORLIGINI MUSTAHKAMLASHDAGI O‘RNI

Murodillo Ma’rufjon o‘g‘li Abduvaliyev*

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

✉ abduvaliyevmurodillo17@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari bilan oila barqarorligi o‘rtasidagi bog‘liqlik huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Bandlik, ijtimoiy ta’minot, ta’lim va madaniy hayotda ishtirok etish imkoniyatlarining oilaviy munosabatlarga ta’siri yoritiladi. Oilani qo‘llab-quvvatlashda xizmatlar uyg‘unligi, er-xotin tengligi va bola manfaatlariga asoslangan yondashuv taklif etiladi.

Kalit so‘zlar

oila barqarorligi, iqtisodiy huquqlar, ijtimoiy himoya, madaniy huquqlar, tenglik, bola manfaatlari, bandlik.

KIRISH

Oila barqarorligi jamiyat farovonligining muhim shartidir. Biroq uni faqat nikohning davomiyligi yoki oilaviy nizolarning tashqi ko‘rinishda mavjud emasligi bilan baholash yetarli emas. Barqaror oilada uning a’zolari o‘z huquqlaridan foydalanishi, ehtiyojlarini erkin ifodalashi va umumiy masalalarni o‘zaro hurmat asosida hal qilishi zarur. Shu nuqtayi nazardan, fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarini ta’minlash oilaviy munosabatlarning moddiy va ma’naviy asoslarini mustahkamlovchi huquqiy omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqotning maqsadi ushbu huquqlarning oila barqarorligiga ta’sir etish mexanizmlarini aniqlash hamda oilani qo‘llab-quvvatlash choralarini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdir. Maqolada normativ-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv va mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Xulosalar huquq normalari tahliliga asoslangan bo‘lib, bandlik yoki daromad darajasining ajralishlarga ta’siri yuzasidan empirik sababiy bog‘lanishni isbotlashni nazarda tutmaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 76-moddasi oilaning jamiyat va davlat muhofazasida ekanligini belgilaydi. Bu qoida oilani qo‘llab-quvvatlash uchun huquqiy asos yaratadi [1, 76-modda]. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktning 10-moddasida ham oilaga keng himoya va yordam berilishi nazarda tutilgan [2, 10-modda]. Ushbu normalarni o‘zaro bog‘liq talqin qilish oila siyosatida alohida shaxs huquqlari bilan umumiy oilaviy manfaatlarning uyg‘unligini ta’minlash zarurligini ko‘rsatadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Iqtisodiy huquqlarning ahamiyati, avvalo, oila a’zolarining mustaqil daromad topishi va zarur ehtiyojlarini qondirish imkoniyatida ko‘rinadi. Konstitutsiyaning 42-moddasi mehnat qilish va adolatli haq olish

kafolatlarini mustahkamlaydi [1, 42-modda]. Muallif fikricha, daromadning beqarorligi uy-joy, kundalik xarajatlar va farzand tarbiyasi bo‘yicha kelishmovchiliklarni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli oilaviy nizolarni oldini olish choralarini ishga joylashish, kasbga tayyorlash va mehnat huquqlarini himoya qilish imkoniyatlari bilan bog‘lash maqsadga muvofiq.

Bandlikni qo‘llab-quvvatlashda oiladagi parvarish majburiyatlarini hisobga olish ham zarur. Masalan, farzandini bog‘chaga joylashtira olmagan ota yoki ona uchun mavjud bo‘sh ish o‘rni amalda foydalanish qiyin bo‘lgan imkoniyatga aylanishi mumkin. Bunday vaziyatda ishga yo‘naltirishni maktabgacha ta’lim xizmatlari va mehnat sharoitlarini moslashtirish bilan uyg‘unlashtirish taklif etiladi. Natijada oilaning daromad olish imkoniyati kengayishi bilan birga, parvarish yukining faqat bir shaxs zimmasida qolishi xavfi ham kamayadi.

Ijtimoiy huquqlar kasallik, mehnat qobiliyatini yo‘qotish yoki boshqa murakkab vaziyatlarda oilaning asosiy ehtiyojlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Xalqaro paktning 11-moddasi shaxs va uning oilasi uchun yetarli turmush darajasini, 12-moddasi esa sog‘liqni saqlashga oid huquqni e’tirof etadi [2, 11–12-moddalar]. Bu kafolatlar oilaning qiyinchiliklarni faqat ichki imkoniyatlari hisobidan yengishi kerak, degan yondashuvni cheklaydi. Ijtimoiy yordamning mavjudligi bilan birga, uni o‘z vaqtida olish imkoniyati ham hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Amaliy jihatdan bir oilaga bir necha turdagi yordam zarur bo‘lishi mumkin: daromad yetishmasligi, tibbiy xizmatga ehtiyoj va bola ta’limidagi uzilish bir vaqtda yuzaga keladi. Faqat pul ajratish ushbu muammolarning barchasini bartaraf etmasligi mumkin. Shuning uchun oilaning roziligi asosida uning ehtiyojlarini birgalikda baholash va tegishli xizmatlarga yo‘naltirish tartibini rivojlantirish taklif etiladi. Bunda yordam tayinlash mezonlarining tushunarliligi, rad etish sabablarining asoslantirilishi va shikoyat qilish imkoniyati ta’minlanishi lozim.

Ta’lim va madaniy hayotda ishtirok etish huquqlari oilaning uzoq muddatli rivojlanishiga ta’sir qiladi. Xalqaro paktning 13 va 15-moddalari ushbu huquqlarni alohida mustahkamlaydi [2, 13, 15-moddalar]. Ta’lim shaxsning kasbiy imkoniyatlarini kengaytirsa, madaniy faoliyat oila a’zolarining birgalikdagi muloqoti va ijodiy rivojlanishiga sharoit yaratadi. Kutubxona, madaniyat markazi va ijodiy to‘garaklardan foydalanish imkoniyatini oilaviy siyosatning ikkinchi darajali yo‘nalishi deb baholash to‘g‘ri emas.

Madaniy huquqlarni ta’minlash an’analarni hurmat qilish bilan shaxsning erkin tanlovini uyg‘unlashtirishni talab etadi. Farzandning qiziqishi, ayolning ta’lim olishi yoki er-xotinning kasbiy rivojlanishi oilaviy kelishuv orqali qo‘llab-quvvatlanishi lozim. Oila kodeksining 2 va 19-moddalarida oilaviy munosabatlarda tenglik, 21-moddasida esa bola tarbiyasi va oila turmushi masalalarini birgalikda hal qilish prinsiplari ifodalangan [3, 2, 19, 21-moddalar]. Bu qoidalar oilaviy barqarorlikni bir tomonning mutlaq bo‘ysunishi bilan tenglashtirishga asos bermaydi.

Oilani saqlashga qaratilgan choralarda shaxs xavfsizligi asosiy mezon bo‘lib qolishi kerak. Zo‘ravonlik mavjud vaziyatni oddiy kelishmovchilik sifatida baholash jabrlanuvchining huquqlarini zaiflashtiradi. Muallif taklif etayotgan yondashuvda oilaviy maslahat faqat ixtiyoriylik va xavfsizlik shartlari mavjud bo‘lganda qo‘llanadi. Oila barqarorligi siyosati nikoh tugaganidan keyin ham bolalarning ta’limi, ta’minoti va madaniy rivojlanish imkoniyatlarini himoya qilishni qamrab olishi zarur.

Tahlildan kelib chiqib, uch yo‘nalishda takomillashtirish taklif etiladi. Birinchidan, oilani qo‘llab-quvvatlash xizmatlarida bandlik, parvarish va ijtimoiy yordam ehtiyojlarini o‘zaro bog‘liq baholash lozim. Ikkinchidan, mahalliy darajada oilalar uchun mehnat, ijtimoiy ta’minot va ta’lim huquqlari bo‘yicha sodda huquqiy maslahatlarni kengaytirish kerak. Uchinchidan, dasturlar samaradorligini faqat saqlab qolingan nikohlar soni bilan emas, xizmatlardan foydalanish, bolalarning ta’lim davomiyligi va murojaatlarning hal etilishi kabi mezonlar orqali baholash maqsadga muvofiq.

XULOSA

Xulosa sifatida, fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarini ta’minlash oila barqarorligining muhim huquqiy shartidir. Bu huquqlar daromad topish, qiyin vaziyatda yordam olish va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini o‘zaro to‘ldiradi. Oilani mustahkamlashga qaratilgan siyosatning natijasi har bir a’zoning qadr-qimmati, tengligi va xavfsizligi yaxshilanishida namoyon bo‘lishi lozim. Shu asosda oila manfaatlari bilan

inson huquqlarini himoya qilish yagona maqsadga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil 30-aprel. 42, 76-moddalar. https://lex.uz/docs/-6445145

2. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. 1966-yil 16-dekabr. 10–13, 15-moddalar. https://2covenants.ohchr.org/About-ICESCR.html

3. O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. 1998-yil 30-aprel. 2, 19, 21-moddalar. https://lex.uz/docs/-104720